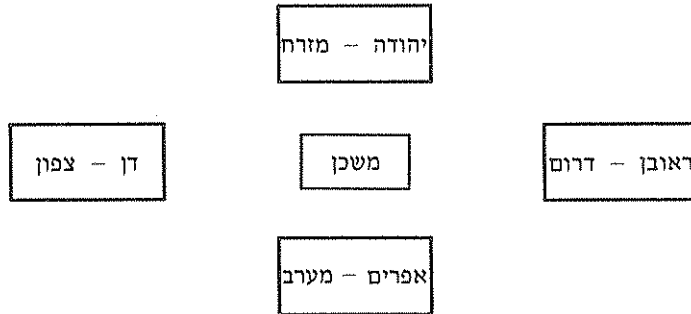

מחנה בני ישראל במדבר – סדרי מסע

בתחילת ספר במדבר מתארת לנו התורה את סדר חניית בני ישראל במדבר: "איש על גלו באתות לבית אבתם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו". על פי המתואר בפסוק זה ובבאים אחריו, בני ישראל חונים מסביב לאוהל מועד ולמחנה הלוויים בחלוקה לארבעה דגלים. כל דגל כולל שלושה שבטים והוא נקרא על שם השבט "הבחירי" שבדגל. הדגלים חונים סביב לאוהל מועד על פי ארבע רוחות השמים.

ציור 1 מתאר לנו באופן סכמטי את אופן החנייה. הציור אינו מתיימר להוות קנה מידה לצורת המאהל, תפקידו הוא המחשה ונתינת תמונה כללית על האופי בו הדגלים מסודרים. הכותב מודע לבעיה הנובעת מגודלו הפיסי של המחנה לעומת מנין בני ישראל השורים בו. אך הציור בא להציג תפיסה כללית על סידור המחנה.

ציור 1: אופן חניית בני ישראל סביב למשכן

רש"י בפרק י', כה (ד"ה "מאסף לכל המחנות") מביא שתי דעות לגבי אופן התנועה של בני ישראל: "אית מאן דאמר כמיצה היו מהלכין ומפיק לה מן 'כאשר יחנו כן יסעו', ואית דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן 'מאסף לכל המחנות'". הווה אומר, על פי הדעה הראשונה בני ישראל נוסעים על פי הצורה בה הם חנו, עד כמה שאפשר, תוך שמירה על תבנית הדגלים לארבע רוחות השמים. על פי הדעה השנייה בני ישראל עברו מיד עם תחילת התנועה במדבר "לשדירת מסע" כך שתנועתם במדבר הייתה כקורה, היינו בטור עורפי (כמובן שאין הכוונה שכל שש מאות אלף הרגלי נעו אחד לאחר שני, אך התנועה באופן כללי הייתה טורית שבט אחרי שבט).

רש"י כבר מציין את הבעיה העיקרית אשר עמדה בפני כל אחת מן הדעות. הדעה הראשונה מתקשה להסביר כיצד ניתן לדבר על מאסף לכל המחנות כאשר המחנות אינן נעות בטור. במיוחד לא מסתדרת הדעה הזאת על פי דברי רש"י (על סמך הירושלמי) באותו ד"ה: "לפי שהיה שצטו של דן מרובה צאולוסין היה נוסע צאחרונה, וכל מי שהיה מאבד דבר היו ממזירו לו".

כיצד יכול שבט דן ואפילו הוא מרובה באוכלוסין לכסות על כל השטח אותו עברו כל בני ישראל אם התנועה היא כסדר החנייה.

הדעה השנייה מתקשה בפירוש הכתוב: "כאשר יחנו כן יסעו" (פרק ב', יז). שהרי "יחנו" פירושו על פי ארבע רוחות השמים ולא כקורה.

פרט לקשיים הנובעים מהסבר שני הפסוקים הנ"ל, עלינו להוסיף ולשאול גם על ההיגיון בסידור המסע. על פי הדעה הראשונה, אם צורת הנסיעה היא כסדר החנייה הרי, שאם הדגל הראשון שמתחיל בתנועה הוא שבט יהודה, הנמצא בצד מזרח, הרי שהשבט האחרון אשר צריך להתחיל בתנועה הוא השבט החונה בכיוון ההפוך. בצד מערב חונה דגל מחנה אפרים, אך דגל מחנה אפרים הוא הדגל אשר נוסע שלישי בסדר הנסיעה. השבט המאסף הוא שבט דן, אשר חונה בצד צפון.

על פי ציור 1 ועל פי הדעה הראשונה שבט דן אינו יכול להיות השבט המאסף. ניתן היה לפרש כי רק **תחילת** התנועה של שבט דן היא לאחרונה אף שבפועל מיקומו בתבנית התנועה נשמר לפני דגל מחנה אפרים, אך לא כך נראה פשט הכתוב, ובוודאי שלא כך הבין זאת הירושלמי אותו מביא רש"י. כמו כן, על פי הדעה הראשונה לא היה צריך להיות הפרש זמני בין תחילת התנועות של שבט מחנה ראובן ושל שבט מחנה דן, שהרי שני דגלים אלה חונים "בקו אחד" יחסית לכיוון התנועה, ועל מנת לשמור על צורת המחנה גם בתנועה, שני דגלים אלה צריכים לנוע בו זמנית.

חשוב להעיר לפני המשך הדיון כי, לפי הבנתי, ציון הכיוונים על פי צפון-דרום, אין כוונתה לשמירה על הכיוונים הגאוגרפיים של צפון-דרום. כוונת הכיוונים היא על פי המבואר בפרק ב', ג': "קדמה-מזרחה". כיוון הנסיעה לעולם הוא כיוון מזרח, מפני שכיוון מזרח מציין את "הקדמה" את כיוון הנסיעה. שאר הכיוונים מסודרים על פי כיוון "מזרח" זה.

הנחה זו נראית פשוטה אם אנו מבינים כי בכל המסעות דגל מחנה יהודה הוא הדגל הנוסע ראשונה. ברור שלא בכל המסעות בני ישראל נוסעים מזרחה ובוודאי שבזמן שנכנסו ישראל לארץ ישראל, כאשר נסעו ממזרח למערב גם אז הוביל את התנועה דגל מחנה יהודה.

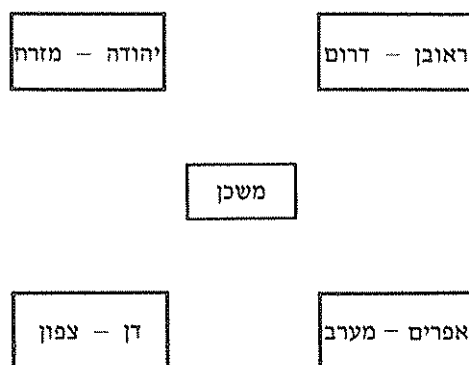
כמו כן, הגיוני להניח, שתנועת בני ישראל במדבר הייתה תנועה "חלקה" וכי לא היו פניות חדות בכיוון הנסיעה, אלא פניות הדרגתיות. כחלק מהנחה זו הגיוני להניח כי כיוון החנייה בסיום מסע התאים לכיוון ההתקדמות בתחילת המסע הבא.

גם על פי הדעה השנייה לא מובן ההיגיון הטמון בסדר התנועה. אם בני ישראל צריכים לעבור מסידור חנייה סביב לאוהל מועד לתנועה טורית מדוע דגל מחנה דן, אשר חונה לפני דגל מחנה אפרים ביחס לכיוון הנסיעה צריך להמתין עד שכל מחנה אפרים יעבור אותו לפני שהוא מתחיל בכלל בתנועה. דגל מחנה יהודה אשר חונה עם כיוון הנסיעה צריך להתחיל במסע, מבחינה הגיונית, אך הדגל הבא אחריו צריך להיות אחד משני הדגלים: דגל מחנה דן או דגל מחנה ראובן. רק אחרי שלושת הדגלים הללו צריך דגל מחנה אפרים, הנמצא במערב – בצד ההפוך לכיוון הנסיעה – להתחיל במסע.

רש"י על פי מדרש תנחומא, מקשר בין אופן חניית בני ישראל במדבר ובין הצורה בה נשאו בני ישראל את מיטת אביהם ממצרים למערת המכפלה. בד"ה "באתת" (פרק ב', ב) אומר רש"י: "ד"א 'צאתת לצית אצתם' צאתת שמשך להם יעקב אציהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר: 'זיעשו בניו לו כן כאשר אום' וגו'" וכפי שהוא מפרט יותר בבראשית פרק נ', יג ד"ה 'וישאו אתו בניו': "ולא בני בניו... וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לארבע רוחות. וכסדר למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא... והו' א"ש על דגלו צאתת' צאתת שמשך להם אציהם לישא מטמו".

צורת נשיאת מיטתו של יעקב נקבעה על פי צורת מחנה הדגלים של ישראל במדבר. על מנת להבין את צורת החנייה במדבר יש להבין את צורת נשיאת מיטתו של יעקב. ציור 1 מתאר את האופן הפשוט לסידור הדגלים סביב למשכן. דא עקא, סידור זה אינו מתאים לסידור נושאי מיטה, מפני שנשיאת מיטה עם נושאים לארבע רוחות השמים סובלת מחוסר יציבות ומאי נוחות – לפחות לנושא הקדמי. על מנת לישא מיטה על ידי ארבעה נושאים, בצורה נוחה, יש צורך בסידור מלבני של שני נושאים בכל צד (אורכ) של המיטה.

כפי שהזכרנו, סידור מחנה ישראל במדבר מתאים לסידור נושאי ארונו של יעקב (ולפי הדעה הראשונה, שהבאנו ביחס לסדרי המסע של ישראל, זהו גם סידור מחנה ישראל בזמן המסע). ציור 2 מתאר את סדר מחנה הדגלים (בזמן החנייה) על פי דגם נושאי מיטתו של יעקב.

ציור 2: אופן חניית בני ישראל סביב למשכן – כנושאי מיטה

על פי סידור זה של מחנה ישראל אנו יכולים לתאר את צורת התנועה של בני ישראל במדבר. המחנה הראשון שיוצא לדרך הוא דגל מחנה יהודה. אחריו יוצא, כפי שכתוב בתורה, דגל מחנה ראובן, וכך גם מתאים מבחינה הגיונית – מפני שזה הדגל שחונה במקביל למחנה יהודה. לאחר יציאת דגל מחנה ראובן צריך לצאת אחד משני הדגלים החונים בכיוון הפוך לכיוון התנועה – מחנה אפרים ומחנה דן. ניתן למנות לפחות שתי סיבות שיעדיפו את דגל מחנה אפרים כקודם בתנועה. הסיבה הראשונה: זהו הדגל הקרוב יותר משני הדגלים האחרונים לדגל מחנה ראובן אשר יצא קודם לדרך. את הסיבה השנייה מצאנו בירושלמי: "לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה, וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו".

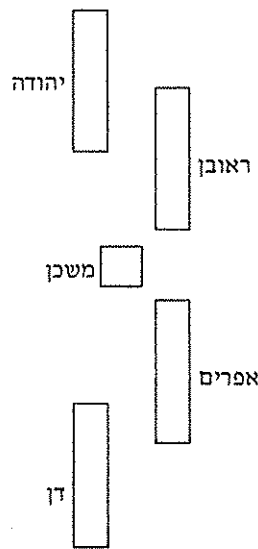
ניתן לתאר (על פי ניסיונונו בטיולים ומסעות) כי צורתו של כל דגל ודגל במחנה ישראל הפכה לארוכה יותר כבר לאחר זמן קצר מתחילת המסע. במקביל להתארכות זו של כל דגל, יש להניח שחלה הצרה ברוחבו הכולל של מחנה ישראל. בנוסף, יש לזכור את ההזזה הזמנית (שגרמה להזזה מרחבית) בין הדגלים. כך, שניתן לתאר את אופן מחנה ישראל בתנועה על פי ציור 3.

על פי סידור זה של המסע, שבת דן, אף על פי שאינו חונה בצד מערב, נוסע כמאסף לכל המחנות. כמו כן, מאחר והתנועה המתוארת הופכת להיות אורכית יותר, שבת דן יכול לכסות את כל השטח אותו עברו שלושת הדגלים האחרים בעזרת תנועה פרוסה במקצת.

במידה ונקבל כי זה הסידור של מתנה ישראל אנו מרוויחים הבנה נוספת. ציור 3 יכול לתאר לנו את שתי הדעות אשר הובאו ברשיי לעיל, ההבדל בין שתי הדעות נמצא בנקודת מבט שונה.

הדעה הראשונה נותנת משקל נמוך הן להזזה בין המחנות הנובעת מהפרשי הזמנים ביציאה. והן למריחה של כל מחנה ומחנה הנובעת מטבעו של מסע, אשר נוטה להפוך לטור ארוך. מה שחשוב על פי נקודת המבט הזו הוא ההבדלה במרחב בין המחנות, הבדלה אשר מזכירה את אופן החנייה של המחנה.

הדעה השנייה מבליטה הן את ההזזה והן את התארכות המחנות, ולכן היא מתארת את התנועה כקורה – היינו כתנועה אורכית. כך, שיכול להיות שאין מחלוקת מהותית בין שתי הדעות שהובאו ברשיי, אלא מחלוקת בנקודת המבט בלבד.

ציור 3: אופן התנועה של בני ישראל – כנושאי מיטה

לא נכנסנו לדיון על גודלו של מחנה ישראל סביב לאוהל מועד ועל היכולת של שש מאות אלף רגלי מלבד מטף להכנס למחנה כזה. ברור כי ציור 2 מתאר מחנה פחות בזבזני מבחינת מקום מהמחנה המתואר בציור 1, ולכן הגיוני יותר שציור 2 מתאר נכון יותר את אופן החנייה של בני ישראל במדבר.

לסיכום: הקשר אותו מבליט רשיי בין מחנה ישראל ובין אופן נשיאת מיטתו של יעקב מביא אותנו להבנה שונה (מההבנה הפשוטה) של אופן סידור מחנה ישראל במדבר. סידור זה הגיוני יותר מבחינת ניצול השטח סביב למשכן. גם אופן היציאה למסע וסידור הדגלים בזמן המסע מובן טוב יותר לאור ההבנה החדשה. הבנה זו מאפשרת לצמצם את ההבדלים בין שתי הדעות על הצורה בה נסע המחנה – כתיבה או כקורה – להבדלים בנקודת מבט על אותו אופן של תנועה, המשלב בתוכו סממנים של תנועה אורכית (כקורה) ותנועה כסדר החנייה (כתיבה).